

EMOČNÍ VÝVOJ NADANÝCH A TALENTOVANÝCH

Joan Freeman

Referát prof. Freemanové z konference Gifted and Talented Provision, London 2008. Současný komentář autorky připojujeme na konci článku.

Pohlédneme-li na nadání a talenty z celoživotní perspektivy, zjistíme, že mohou nabývat mnoha různých podob, objevovat se v nečekaných situacích a v různých časových obdobích v průběhu let. Budoucnost nadání nemusí být vždy rozpoznána v dětství. Z toho vyplývá, že vzdělávací programy určené pro žáky, jež pokládáme za nadané na základě jejich předčasné vyspělosti, mohou opominout ty, jejichž nadání nezapadá do typických vzorů. Tato nadání se mohou týkat oblastí mimo rámec školního vzdělávání, neuznaných společností či dosud neobjevených (Freeman, 2005). Potom však... možnosti práce učitelů ve školních třídách jsou omezeny a jasnovidectví je obvykle mimo jejich kompetence.

Jako psychologka provádím hodnocení schopností jednotlivců již řadu let. Rodiče mi občas říkají, jak se jim ulevilo, když jsem v jejich dětech nerozpoznala žádné známky mimořádného nadání, protože nadání podle nich může přinést jen stres a neštěstí. Opak je ale pravdou. Naprostá většina výzkumů nadaných a talentovaných shledala tyto jedince emočně odolnějšími, produktivnějšími, motivovanějšími a méně úzkostnými v porovnání s ostatními (Neihart et al, 2002). Vysoká kreativita zajisté vyžaduje zejména opravdovou sílu charakteru k překonání tlaku konvenčnosti a posměchu těch, kteří neporozuměli.

Pravděpodobně nejdůležitější emoční vliv na rozvoj mimořádného potenciálu má sebeúcta. Sebedůvěra (a odvaha) může vynést dítě velmi vysoko. Některým nadaným, kteří se snaží vynikat ve škole, hrozí, že budou svoji jistotu hledat ve školních známkách, namísto toho, aby ji hledali sami v sobě jako ve zralých jedincích (Freeman, 2001). Někdy můžeme pozorovat podobný jev i u dospělých, kteří zjevně cítí povinnost poskytovat erudované odpovědi na všechny problémy všedního dne. Takoví lidé nepůsobí dojmem jedinců s dostatečně zdravým sebevědomím a sebejistotou pustit se do kreativních činností bez ohledu na to, co si myslí ostatní.

Rozluštit problematiku normálního emočního vývoje nadané mládeže je obzvláště obtížné. Mladí nadaní totiž často negativně emočně reagují na druhé a ti jim to vrací. Jedno ani druhé neznamena pro emoční vývoj dítěte nic dobrého. Lidé mohou například nadaným závidět jejich schopnosti. Další mohou nadané považovat za nadřazené bytosti, odlišné od ostatních svou podstatou, za bytosti emočně nezávislé, které nepotřebují tutéž dávku chvály a lásky, a které budou stále všestranně vynikat. Takové robotické bytosti jsou však pouze výplodem lidské fantazie.

Emoční výzvy pro nadané a talentované

Všechny dlouhodobé studie prokázaly kumulativní vliv postojů rodiny na vývoj nadání (Freeman, 2000). Hromadění emocionálních problémů může začít již v raném dětství, neboť pro dítě mohou být reakce, které v ostatních vzbuzuje jeho nadání, příliš obtížně zvladatelné. Může se například stát, že dítě je bystřejší než jeho rodiče. Ti pak mohou vůči němu projevovat příliš velký respekt v přesvědčení, že běžné způsoby dobré rodičovské výchovy jsou pro takového "génia" nevhodné. Někdy se může stát, že se schopnosti dítěte vyvíjí různým, i závratným tempem, což může přinést problémy s koordinací a rovnováhou vývoje. Jindy mohou rodiče zvýšit veškerá svá očekávání, ačkoliv je dítě nadané pouze v některé oblasti. V důsledku toho se samotní rodiče nadaného dítěte mohou potýkat s emočními problémy: mohou se cítit v porovnání s ním méněcenní, nebo se mohou snažit využít své nadané dítě, aby získali nějaké společenské zvýhodnění. Jakékoli problémy, které se v rodině vyskytují, mohou být přítomností nadaného (a tolik neobvyklého) dítěte ještě posíleny.

Mládenci a dívky, jež si dobře uvědomují své nadání, mají někdy nerealistická očekávání, což je může vést k zoufalství a pocitu, že nemá smysl se o něco snažit. Bez patřičné emoční podpory mohou nad věcmi zlomit hůl i ty potenciálně nejtalentovanější děti.

Jednou z nejvýznamnějších proměnných v řadě výzkumů úspěšných výkonů je pohlaví (rod), jež má nesporný emocionální aspekt (Freeman, 2004). Řada chlapců a dívek reaguje rozdílně nejen na zkušenosti s výchovou a vzděláváním, ale i na své vlastní schopnosti. Některé dívky ze škol, jež navštěvují spolu s hochy, mají dojem, že prokážou-li vlastní brilantnost, nebude se na ně pohlížet jako na ženy. Mají tendenci se emocionálně rozštěpit, být ve svých intelektových zájmech více jako chlapci, ale ve svých sociálně-emočních reakcích spíše jako ostatní dívky, což znamená například časté podceňování vlastních schopností. Efektivní podporou realistického využívání schopností se ukázal mentoring (vedení zkušeným dospělým) a postupy zaměřené na zvyšování pocitu vlastní hodnoty.

Kromě toho, chlapci mají sklon reagovat na nezdár silným rozrušením, kdežto dívky se spíše uzavírají do sebe. Takové výraznější projevy chlapců mají větší šanci přitáhnout pozornost učitele nebo rodiče a způsobit, že tito chlapci budou označeni jako nadaní, zatímco dívky mohou zůstat nepovšimnuty. Bez použití testů jsou chlapci vybíráni mezi nadané v porovnání s dívkami častěji, obvykle v poměru 2:1.

Freemanové longitudoální studie

Můj vlastní výzkum v Británii charakterizuje všestranný přístup ke studiu nadaných a talentovaných dětí (Freeman, 2001). Zůstává celosvětově jedinečným ve dvou ohledech, jednak v hlubkových poradenských rozhovorech s účastníky výzkumu, jejich rodiči a učiteli, které probíhaly více než tři desetiletí, jednak v pečlivém průběžném srovnávání dětí s rozdílnými schopnostmi. Jako doposud jediný britský longitudoální výzkum zůstává jedinečným pro objasnění dlouhodobých důsledků toho, že jedinec byl (či nebyl) v dětství

označen jako nadaný, pro průběh jeho života až do dospělosti. Hlavní otázkou na počátku výzkumu bylo, proč jsou některé děti identifikovány jako nadané, ačkoliv jiné - se stejnou naměřenou úrovní schopnosti - za nadané pokládány nejsou. A také, jak tato nálepka ovlivňuje ony identifikované děti v průběhu vývoje.

Výzkum jsem započala v roce 1974 se 70 dětmi ve věku 5 až 14 let, z nichž každé bylo svými rodiči označeno jako nadané. Každému z těchto dětí jsem přiřadila dvě kontrolní děti ze stejné školní třídy. První z kontrolních dětí bylo testováním identifikováno jako stejně nadané, ačkoli takto nebylo označeno. Druhé kontrolní dítě bylo vybráno náhodně (N = 210). Každá z těchto trojic - pečlivě vyvážená co do věku a pohlaví - absolvovala stejné vzdělávání a pocházela z totožné socioekonomické vrstvy. Zásadním rozdílem mezi dětmi, na něž se výzkum soustředil, a dětmi z první kontrolní skupiny bylo, zda byly či nebyly označeny jako nadané.

Za nadané byly v mém výzkumu považovány děti, které skórovaly nad 99. percentilem v neverbálním testu obecné inteligence Ravenovy progresivní matice. Takových dětí bylo mezi dvě stě deseti testovanými sto sedmdesát. Stanford-Binetova inteligenční škála pro děti poskytla mnohem širší rozpětí IQ (79 -170), neboť měří více naučené aspekty inteligence, především slovní zásobu, paměť, práci s čísly a porozumění. Třináct dětí překročilo hranici IQ 170, osmnáct dětí mělo IQ vyšší než 160 a 46 dětí nižší než 120; ostatní skórovali mezi 120 a 160. Finanční situace řadila rodiny od velmi chudých až po velmi majetné. V celkem šedesáti školách, do kterých sledované děti chodily, byli dotazováni ředitelé a třídní učitelé. Ve vzorku 210 dětí se vyskytovalo široké spektrum různých rodičovských i učitelských postojů a poskytované péče.

Některá zjištění longitudinální studie

Následující informace plynou ze statistických srovnání významných na 1 % hladině pravděpodobnosti. Představa, že nadané děti musejí být nutně "divné", obtížně zvladatelné a emočně narušené, se zdála být mezi rodiči a učiteli hojně rozšířena. Ale je tomu opravdu tak?

Ano, bylo tomu tak v případě rodičů, kteří své dítě dobrovolně přihlásili do výzkumu jako nadané. Jejich děti byly podstatně častěji než všechny ostatní označovány jako "obtížné" a bez přátel. Častěji je trápily "neurotické" problémy jako špatné spaní, nedostatečná motorická koordinace a astma. Pomocí hlubkových rozhovorů bylo zjištěno, že rodiče těchto dětí sami více trpěli emočními problémy v porovnání s rodiči dětí z obou kontrolních skupin. Navíc, ačkoli každá trojice dětí chodila do stejné školní třídy, podali rodiče, kteří své děti označovali jako nadané, výrazně více stížností na školu, zejména kvůli pocitu, že se v ní jejich dítě nudí. Ačkoliv školní podmínky byly pro celou porovnávanou trojici dětí zcela stejné (a dvě z těchto dětí měly totožnou inteligenci), byli to právě rodiče „označených“ dětí, kteří si na vzdělávací podmínky stěžovali nejčastěji. Je zajímavé, že děti samy si na nudu ve škole nestěžovaly.

Další statistické analýzy se realizovaly v celém vzorku 210 dětí bez ohledu na to, do které skupiny původně patřily. Porovnávala jsem všechny informace, které jsem o dětech měla

k dispozici, s ohledem na výšku jejich IQ. Nebyl nalezen žádný vztah mezi IQ a problémovým chováním či osobností, pouze pětiprocentní tendence k extraverci u dětí, které se věnovaly hudbě. Taktéž nebylo zjištěno, že by děti s IQ přes 140 měli horší nebo neklidnější spánek, ačkoli byli rodiče na tento znak často spojovaný s nadáním pečlivě dotazováni. U dětí všech úrovní schopností bylo zjištěno, že doba spánku má přímou souvislost spíše s věkem dítěte a s jeho emočními problémy. Mladší děti spaly déle a emočně nevyrovnané děti méně. Nadané děti měly ve škole stejný počet kamarádů jako ostatní děti, méně však v okolí domova, což lze připsat povaze jejich mimoškolních aktivit (hra na hudební nástroj, koníčky, více domácích úkolů).

Žádné rozdíly jsem nenalezla ani ve fyzické kondici či zdravotním stavu sledovaných dětí. Tělesná koordinace všech dětí souvisela s jejich psychickým přizpůsobením. Chlapci měli v porovnání s dívkami větší problémy s jemnou motorickou koordinací, což se projevovalo zejména jejich horším rukopisem. Slušně se chovající děti, kterým se ve škole dařilo a měly méně emocionálních problémů (především dívky), byly rodiči mnohem méně často označovány za nadané. To se projevilo tím, že ve skupině takto označených dětí připadali dva chlapci na jednu dívku.

Jestliže mělo některé z dětí emocionální problémy, bylo to téměř vždy pouze důsledkem příčin, které by rozrušily každé dítě, například špatný vztah mezi rodiči, rozvod, časté stěhování či jiné nepříjemnosti. Pocity neštěstí pak daly vzniknout symptomům jako poruchy spánku, noční pomočování, astma atd., kvůli nimž byly dětem někdy předepisovány léky. V některých případech se dokonce zdálo, že rozlada celé rodiny byla spojena pouze s dítětem, jež bylo považováno za nadané, a nikoli s ostatními dětmi v rodině.

Napříč všemi úrovněmi inteligence v celém 210 členném vzorku měly nejvíce kamarádů ty nejlépe přizpůsobené děti. S přibývajícím věkem - nyní je jim přes čtyřicet - zahladil věk většinu (ačkoliv ne zcela všechny) jejich problémů z dětství. Odstěhovali se ze svých původních domovů (z nichž, zdá se, řada jejich problémů pocházela) a žijí svůj vlastní život takovým způsobem a v takové společnosti, která jim nejvíce vyhovuje. Sužují je stejné problémy jako všechny ostatní, tj. přepracovanost, deprese a pocit, že se svými životy mohli nabýt lépe.

Ti z nich, kteří mají děti, mi řekli, že dnes vědí, jak vznikly jejich vlastní emoční problémy a jsou odhodláni nezpůsobit podobnou škodu další generaci. Někteří litují svého ztraceného dětství, jež mohli prožít hraním a experimentováním. Tolik ze svých mladých let strávili nad učebnicemi! Očekávalo se od nich, že na základě svého nadání budou podávat bezchybné výkony - skvělé výsledky u zkoušek i přijetí na prestižní univerzitu.

Ve škole

V období dospívání většina nadaných vyjádřila pocit, že jejich učitelé poměrně dobře odhadují jejich školní dovednosti. Když byli dotázáni na své požadavky na učitele, řada

z nich hovořila o kombinaci důslednosti a upřímného zájmu učitele o jejich osobu. Avšak příliš tvrdou kázeň vnímali spíše jako odrazující od učení. Ti, kteří nedosahovali očekávaných výsledků, si byli obvykle vědomi příčin a jasně je pojmenovávali. Hovořili se mnou zejména o problémech v rodině, o tom, že upřednostňují zábavu před prací a občas i o tom, že nemají sami o sobě příliš vysoké mínění. Žádný z podvýkonných nadaných, se kterými jsem hovořila, nebyl s touto situací spokojen.

Několik nadaných teenagerů působilo dojmem, že z nich rodiče a učitelé „ždímají“ i poslední kapky úsilí k dosahování stále větších a větších úspěchů. Důsledkem toho jejich sebeúcta zcela závisela na oceněních jejich studijních výkonů. Někteří nadaní se považovali za "líné" (ačkoliv jejich rodiče tvrdili, že tvrdě pracují). Své výborné známky vysvětlovali tím, že zadaná práce byla "příliš lehká". Bohužel tlak na výkon byl vyvíjen také rodiči těch dětí, které byly považovány za nadané, ale ve skutečnosti nadané nebyly. To vedlo ke vzniku pozoruhodné palety omluv "podvýkonnosti" těchto dětí, a rovněž k depresi některých z nich.

Jsou jiní než ostatní

At' už jsou talentovaní tak či onak, ti, kteří se snaží dostat kterémukoli z mýtů o nadání, jsou téměř vždy odsouzeni k nezdaru. Někteří nadaní dospívající se pod tlakem rozhodují vydat se na cestu k dokonalosti, což může být vnímáno jako arogance. Sami rodiče se mohou potýkat s emočními problémy kvůli tomu, že rozpoznali nadání svého dítěte. Mohou si připadat jako neschopní ho vychovávat, nebo se snaží získat díky němu společenské zvýhodnění. Jakékoli problémy, které rodina již měla, například manželské neshody, mohou být přítomností nadaného dítěte ještě zesíleny. Řada rodičů, kteří chtěli pro své nejdražší děti jen to nejlepší, přišla téměř s omluvou, když mi přivedla dítě na diagnostiku - jako by měli pocit, že by bylo lepší žít ve sladké nevědomosti. Instinkt rodičů, kteří tuší, že mají nadané dítě, bývá správný; někdy se však mylí.

Ačkoliv nuda může být pro duševně vyspělého a zvědavého mladého člověka v běžné školní třídě problémem, nejčastěji bývá individuální reakcí, která nijak nesouvisí s nadáním a talentem, vždyť ve stejné situaci může být jeden znuděný, zatím co pro druhého tatáž situace znamená výzvu. Řada průměrně schopných dětí se ve škole a vlastně i v celém svém životě nudí. Nuda se může stát zvykem, takže se dítě naučí ji očekávat a mnoho zážitků jako nudu interpretovat. Je to druh „siláctví“, jímž snad teenageři zastírají obavy z toho, že by se mohli jevit jako ti, kdo potřebují péči a jsou emočně zranitelní.

Nadaní, stejně jako ostatní děti, vyžadují příjemnou, povzbuzující rozmanitost a vzrušení z myšlenkové hry. Pokud je vyučování příliš jednoduché, ztrácí pocit uspokojení z rozplétání a řešení problémů. Jako kompenzaci pak mohou někteří (obvykle chlapci) záměrně provokovat a vyrušovat pouze proto, aby získali aspoň nějaké podněty. Jiní se zase mohou uzavřít za akademickými, intelektuálními zdmi svých vlastních činností, naznačujíc tak, že jsou příliš chytrí na to, aby měli normální vztahy s běžnými lidmi.

Dále uvažuji nad emočními dopady některých častěji užívaných edukačních opatření:

Oddělená edukace

Jakákoli forma odděleného vzdělávání nadaných v průběhu jejich školní docházky může komplikovat jejich problémy s mezilidskými vztahy, například tím, že vyrůstají bez příležitostí jednoduše se stýkat s vrstevníky průměrnějších schopností a jiných typů vzdělávání. Některé druhy nadání a talentů přesto, zdá se, celodenní specializované vzdělávání vyžadují, jde zejména o talenty v oblasti hudby a múzických umění. Pravdou zůstává, že pokud jsou mimořádně schopné děti seskupeny pro společné vzdělávání, postupují ve studiu lépe. Některé osoby z mého vzorku mi sdělovaly, že pomalé tempo normálního vyučování je rozčilovalo a zdržovalo.

Akcelerace

O umístování dětí do tříd s žáky staršími o rok i více panují protichůdné názory. U šestnácti ze sedmnácti akcelerovaně vzdělávaných dětí z mého vzorku jsem zaznamenala nárůst vývojových problémů. Navazovat každý den vztahy s emočně vyspělejšími spolužáky pro ně bylo matoucí a také to zhoršovalo křehké vztahy v domácím prostředí. Nedá se ani říct, že by to většině z nich prospělo, co se týče školních a životních úspěchů: některým se vedlo hůře, než by se dalo na základě jejich předchozích školních výkonů očekávat. Ač mohou nastat situace, kdy se akcelerace zdá být jedinou přijatelnou možností, je jisté, že akcelerované děti budou vyžadovat mimořádnou emocionální podporu. Je-li akcelerována celá skupina, například celá třída, může to být o dost lehčí. Ale pokud mimořádně nadaný žák není také z ostatních stránek vyspělý přiměřeně svému věku, nebývá akcelerace tou nejlepší volbou.

Částečně oddělená edukace

Zkušenost ukazuje, že vše záleží na tom, jakým způsobem je částečně oddělené vzdělávání vedeno. Jedou-li například nadaní v rámci výuky zeměpisu na nějaký vzrušující výlet, je logické, že ti, kteří zůstali ve školních lavicích, jim budou závidět, protože by z takového výletu určitě těžili také. Nicméně oddělit nadané za účelem speciální výuky matematiky či cizího jazyka s největší pravděpodobností takovou závist nevzbudí. Bohužel se však oddělování intelektově nadaných realizuje spíše během "nedůležitých" vyučovacích hodin, například tělocviku, který však potřebují stejně jako ostatní děti. V Americe bylo zjištěno zlepšení školního prospěchu nadaných žáků ve třídách, kde se uplatňovala částečně oddělená edukace, a podobně i zvýšení jejich sebedůvěry a zlepšení postojů vůči škole a vyučování. Provede-li se takové vyčlenění nadaných s citem, ostatním dětem ve třídě to nijak vadit nebude.

Prázdninové kurzy

Nebylo zjištěno, že by prázdninové kurzy měly nějaký dlouhodobý efekt, ačkoliv jejich samotný průběh vnímají děti pozitivně (Freeman, 2002). V Americe fungují podobné programy přes půl století a prošli jimi tisíce dětí; doposud se však nestalo, aby někdo světově proslulý

řekl, že za svůj úspěch vděčí letním táborům. Národní akademie pro nadanou a talentovanou mládež v Anglii, zabžžená vládou, musela po pouhých pěti letech ukončit svoji činnost, neboť nebylo možné obhájit její vysoké náklady. Vláda nyní zaměřuje svou podporou na širší populaci, zahrnujíc do ní i čtyřleté děti.

Specifická emocionální pomoc dětem s vysokými schopnostmi

Skutečné rozdíly mezi nadanými a ostatními dětmi tkví v jejich schopnostech, nikoli v jejich emocionálním životě. To však neznamená, že nadaní nevyžadují zvláštní emocionální pomoc ve formě porozumění a podpory ze strany dospělých. Nadaní potřebují upřímnou komunikaci, příležitosti k tomu, aby se mohli věnovat svým zájmům, povzbuzení od podobně smýšlejících. Potřebují též, aby byli akceptováni jako lidské bytosti se vším všudy, nikoli jako učící se stroje. Prostředí, ve kterém mohou mimořádně schopné děti prosperovat, musí být vyvážené, musí umožňovat trávit dostatek času s ostatními lidmi za účelem navazování sociálních vztahů, rozvíjet zájmy dítěte v oblastech, jimž se škola nevěnuje, a podílet se na mimovyučovací aktivitách ve škole i v komunitě. To je potřeba si uvědomit a nasměrovat snahu rodičů a učitelů tak, aby zajistili přiměřenou podporu i těm oblastem dětského života, které nejdou oznámkovat.

Návrhy ke zlepšení emoční pohody nadaných a talentovaných

- Způsoby poradenské práce s nadanými dětmi se příliš neliší od těch běžných, včetně zajištění dobré komunikace mezi poradcem a rodičem. Poradci si však musejí být vědomi možných trápení a potřeb nadaných, které mohou vycházet například z akcelerace. Kariévní poradenství by nemělo začínat příliš brzy
- Mimoškolní aktivity pro nadané a talentované žáky, například víkendové aktivity, soutěže či letní tábory, kde by se děti mohly setkávat a relaxovat s jinými podobnými dětmi, by měly být koordinovány se školami v regionu.
- Pomoci by mohl také mentoring, tedy situace, kdy se o dítě s vysokými schopnostmi zajímá pečlivě vybraný dospělý expert v určité oblasti. Starší děti mohou například po boku vědce pracovat v laboratoři na vlastním výzkumu. Takovýto postup má obvykle též příznivé účinky na emocionalitu dítěte.
- Nadaným dětem by mělo být k dispozici obohacení výuky, včetně zvláštních kurzů, specializovaných poradců a akcí. Je-li úroveň nabídky vysoká, žáci mohou procházet "samovýběrem" a vyhnout se tak riziku výběru za pomoci testových metod. (Autorka to nazývá sportovním přístupem k identifikaci nadaných.)
- Školní atmosféra, ve které je pozornost a péče o nadané děti běžným a přirozeným prvkem diferencovaného vzdělávání všech žáků, prospívá zdravému emočnímu vývoji.
- Je důležité, aby rodiče i učitelé odolali pokušení klást příliš velký důraz na školní úspěchy. Nadané děti nejlépe reagují na učitele, kteří pracují spolu s nimi, ne za ně, na učitele, které zajímá nejen obsah, ale i způsob učení a také sociální vývoj žáků.
- Učitele nadaných a talentovaných dětí je potřeba pregraduálně i postgraduálně vzdělávat

v této speciální oblasti pedagogiky. Takové vzdělávání by mělo být zaměřeno i na styly učení a učební dovednosti.

- Učitelé by měli mít k dispozici zásobu materiálu k obohacení školního kurikula, jakož i materiály pro své další vzdělávání, nejlépe v instituci otevřené v čase mimo školní výuku.
- Je důležité si uvědomit, že mají-li být žáci tvořiví, musí jim být umožněno klást otázky a hrát si s poznatky. Zkostnatělé způsoby výuky jdou proti kreativitě.
- Kdo je na pochybách, ať se zeptá samotných žáků, co by rádi.

Závěr

Závěr je v konečném důsledku pozitivní: nadaní, kteří jsou doma i ve škole oceňováni a přijímáni takoví jací jsou a jejichž schopnosti a potřeby jsou rozpoznány, mohou být stejně tak vyrovnaní a minimálně stejně tak schopni jako ostatní adaptovat se a přispět společnosti.

Komentář Joan Freemanové k referátu z konference Gifted and Talented Provision v Londýně 2008, který zaslala redakci Světa nadání emailem.

Život se musí žít dopředu, ale pochopen může být jedině zpátky. (S. Kierkegaard)

Můj pětatřicetiletý výzkum nadaných a nenadaných v Británii jsem již ukončila. Pro jeho účastníky jsem byla po velkou část jejich života stálým přítelem. Většina z nás je naštěstí stále v kontaktu. Participanti tvrdí, že o nich vím více, než jejich vlastní rodiny. Metoda výpovědí o sobě byla ve výzkumu nadaných obzvláště vhodná, neboť tyto osoby si často dobře uvědomují sebe sama a dovedou o sobě mluvit. Byly životy nadaných nějak odlišné od těch, kteří nadaní nebyli? Nyní nastal ten správný čas k poohlédnutí.

Musím se přiznat, že v průběhu let došlo v rámci mého výzkumu k posunu od vědecké objektivity k subjektivitě a vřelosti. Ačkoliv se proto stala kvantifikace výzkumných zjištění složitější, to, co výzkum odhalil, by se jiným způsobem vůbec neukázalo. Především, mohla jsem s každým hovořit o jeho skrytém emocionálním prožívání. O vášních, přesvědčeních, ambicích, radostech a zoufalství svých probandů píšu také ve čtvrté a poslední knize věnované tomuto výzkumu - *Gifted Lives: What happens when gifted children grow up* (Freeman, 2010).

Když jsem v roce 1974 výzkum začínala, bylo obecně přijímaným názorem, že nadané a talentované děti nejsou pouze jedinečné, ale často také emočně nevyrovnané. V současnosti je tento pohled již ten tam a já doufám, že jsem přispěla k této změně. Zjistila jsem, že životy těch, kteří patří v některých schopnostech, rekněme, mezi horních pět procent, se od zbytku populace nijak zvlášť neliší. Zásadní rozdíly tkví v jejich nadání a talentech, jež pro ně

představují zvláštní výzvy. Můj referát *Emoční vývoj nadaných a talentovaných* z roku 2008 tak zůstává pravdivým.

Velkou výhodou dlouhého a podrobného výzkumu byla možnost pozorovat, jak dospívání a životní zkušenosti ovlivnily vývoj dětské nadanosti. Některé děti z mého vzorku pocházely z chudých a jiné z bohatých rodin. Ale ať už vyrůstaly na opuštěné farmě, v centru města, či na předměstí, hoši i dívky se posléze připravovali na to, že si budou vydělávat na živobytí a přijmou zodpovědnost za manželství a rodičovství. To by mohlo znamenat, že jejich dětské nadání a naděje šly stranou. Některé to sice frustrovalo, ale vcelku se vypořádali se vším, co přišlo, a na své slibné začátky pohlíželi s povzdechem.

Někteří však pro ztracené naděje zůstali zřetelně zatrpklí a smutní. Ti, kteří prošli akcelеровanou edukací, často nelibě nesli ztrátu všech zajímavých věcí, které mohli prožít, kdyby nemuseli věnovat tolik času a energie dohánění vynechaných školních ročníků. Ti s problémovými vztahy za to vinili své vlastní nadání. Už jako děti se totiž naučili (obvykle od rodičů) tomu, že být nadaný znamená být příliš dobrý na přátelství s jinými, kteří by je kvůli jejich chytrosti beztak neměli rádi. Těmto lidem patrně ušel ten pravý čas pro rozvoj společenských dovedností.

Ačkoliv nadaní často cítili svoji odlišnost, běžně na ni byli hrdí. Pár těch, jež byli označeni za nadané, získalo pocit, že jim je svět něco dlužen. Připojili se pak třeba ke klubu, co sdružuje osoby s vysokým IQ, jako je například Mensa, ale zůstali společensky izolovaní a v životě se jim obvykle příliš nedařilo. Ti úspěšnější pochopili, že ne závazky ostatního světa vůči nim, ale především jejich vlastní tvrdá práce a píle přináší dobré výsledky. Cokoli, co se vymykalo většinovému obrazu, například homosexualita, porucha učení či tělesné postižení, mohlo zhoršovat izolaci, zejména s přibližujícím se středním věkem, kdy se mohla dostavit i deprese. Dělán, co mohu, abych těm, co mi tolik dali a jsou nyní v potížích, nějak pomohla - a rozhodně tím nemám na mysli výzkum!

Obrovskou roli ve způsobu života sledovaných jednotlivců sehrála jejich osobnost, jako ostatně u každého. Ovlivňovala motivaci a pocity uspokojení. Koneckonců, kdo je povahou veselý, má větší šanci prožít spokojený život než ten, kdo si neustále stěžuje. Výzkum dokazuje, že vyšší úroveň inteligence zvyšuje šanci uchránit jedince před stresem i nudou (která je často pokládána za známku nadání). Zjistila jsem, že k ochranným faktorům patří i sociabilní osobnost a emoční podpora poskytovaná vnímavými školami a rodinami. Nadaní jedinci mohou těžit také z výhod lepšího kognitivního odhadu, jež rozšiřuje jejich sebeuvědomění. To se může pozitivně odrazit na jejich osobních životních rozhodnutích.

Až na menšinu, která na své nadání pohlížela negativně, byli účastníci mého výzkumu minimálně tak dobře společensky a emočně adaptováni jako kdokoli jiný. Valná většina hodnotila a s potěšením využívala své nadání a talenty ve svém životě jako vzácný bonus, jímž nadání a talent vskutku jsou.

Přeložili: A. Ťápal a V. Dočkal

Literatura

Freeman, J. (1998). *Educating the Very Able: Current International Research*. London: The Stationery Office.

Freeman, J. (2000). Families, the essential context for gifts and talents. In: K. Heller, K. A. Monks, F. R., Sternberg, R., Subotnik, R. (Eds.), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press, pp. 669-683.

Freeman, J. (2001). *Gifted Children Grown Up*. London: David Fulton Publications; Philadelphia: Taylor and Francis.

Freeman, J. (2002). *Out of School Education Provision for the Gifted and Talented around the World*. Report for the UK Government Department for Education and Skills.

Freeman, J. (2004). *Cultural influences on gifted gender achievement*. *High Ability Studies*, vol. 15, pp. 7-24.

Freeman, J. (2005). Permission to be gifted: how conceptions of giftedness can change lives. In: Sternberg, R., Davidson, J.: *Conceptions of Giftedness*, Cambridge: Cambridge University Press.

Freeman, J. (2010). *Gifted Lives: What happens when gifted children grow up*. London: Routledge / Psychology Press.

Neihart, M., Reis, S., Robinson, N., Moon, S. (2002). Social and emotional issues facing gifted and talented students: What have we learned and what should we do now? In: Neihart, M., Reis, S. M, Robinson, N. M, Moon, S. M.: *The Social and Emotional Development of Gifted Children. What Do We Know?* Washington: Prufrock Press.

Většina odkazů na neknižní publikace J. Freemanové je dostupná na www.joanfreeman.com